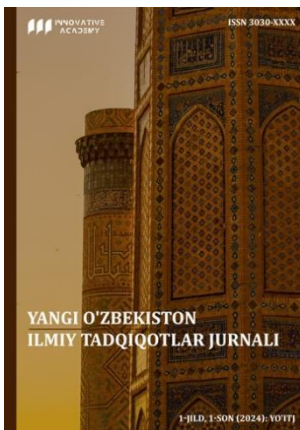

BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASH FAOLIYATINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Xazrat Jabborov

Psixologiya fanlar doktori(DSc)

Bekirova Zarema Eldar qizi

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti

psixologiya faoliyati turlari mutaxassisi

2-kurs magistranti

zaremamustafaeva02@icloud.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14625690>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 3-yanvar 2025 yil

Ma'qullandi: 5-yanvar 2025 yil

Nashr qilindi: 10-yanvar 2025 yil

maktabga tayyorgarlik, psixologik tayyorgarlik, kognitiv rivojlanish, hissiy etuklik, ijtimoiy kompetentsiya, o'zini o'zi boshqarish, maktabga o'tish

ABSTRACT

Ushbu maqolada maktabga tayyorgarlikning asosiy psixologik xususiyatlari, jumladan, kognitiv rivojlanish, hissiy etuklik, ijtimoiy kompetentsiya va o'z-o'zini tartibga solish ko'rib chiqiladi. So'nggi tadqiqotlarga tayanib, biz ushbu omillar bolaning tuzilgan maktab muhitiga moslashish qobiliyatiga qanday hissa qo'shishini tahlil qilamiz. Ushbu psixologik o'lchovlarni tushunish rasmiy ta'limga muammosiz o'tishni osonlashtirishni maqsad qilgan o'qituvchilar va ota-onalar uchun juda muhimdir.

Kirish

Uy yoki maktabgacha ta'limdan rasmiy maktabga o'tish bolaning rivojlanishidagi muhim bosqich bo'lib, muhim psixologik, ijtimoiy va hissiy o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. Bu davr bolalardan nafaqat asosiy akademik ko'nikmalarga ega bo'lishlarini, balki tuzilgan ta'lim muhitining murakkabliklarida harakat qilish uchun zarur bo'lgan psixologik chidamlilikni rivojlantirishni ham talab qiladi.

Ushbu o'tishning markaziy o'rni maktabga tayyorgarlik tushunchasi bo'lib, u oddiy akademik tayyorgarlikdan tashqari bolaning kognitiv rivojlanishi, hissiy etukligi, ijtimoiy kompetentsiyasi va o'zini o'zi boshqarish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Tadqiqotlar erta bolalik davrida o'z-o'zini tartibga solishning muhimligini ta'kidlaydi maktabga tayyorgarlikning asosiy elementi bo'lib, bolalarning o'quv faoliyatida samarali ishtirok etishi va maktab tartiblariga moslashishi mumkin.

Bundan tashqari, maktab muhitining ta'sirini ham e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bolalarning ruhiy salomatligi natijalaridagi o'zgarishlarning 3% dan 4,5% gacha bo'lgan o'zgarishi maktablarga bog'liq bo'lishi mumkin, bu o'zgarishda maktab iqlimi muhim rol o'ynaydi. Ijobiy maktab iqlimi bolalarda hissiy va xulq-atvor belgilarining pastligi bilan bog'liq bo'lib, maktabga tayyorgarlik jarayonida individual psixologik xususiyatlar va atrof-muhit omillari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'kidlaydi.

Maktabga tayyorgarlikning ko'p qirrali xususiyatini hisobga olgan holda, kognitiv, hissiy, ijtimoiy va ekologik omillarning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda yaxlit yondashuvni qo'llash zarur. Ushbu maqola bolalarni maktabga tayyorlashning ajralmas psixologik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ushbu muhim o'tish davrida bolalarni qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan ta'lim strategiyalari va aralashuvlar haqida ma'lumot beradigan tushunchalar beradi.

Adabiyot tahlili

Bolalarni maktabga psixologik tayyorlash ko'p qirrali jarayon bo'lib, u ta'lim psixologiyasida katta e'tiborni tortdi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kognitiv, hissiy va ijtimoiy ko'nikmalarni erta rivojlantirish bolaning rasmiy ta'limga muvaffaqiyatli moslashishi uchun juda muhimdir. Kognitiv tayyorgarlik, asosiy savodxonlik va hisoblash kabi ko'nikmalarni o'z ichiga olgan holda, akademik muvaffaqiyat uchun asosdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ushbu sohalarga qaratilgan erta aralashuvlar keyingi maktabda ishlashning yaxshilanishiga olib kelishi mumkin. Masalan, maktabga borishdan oldin o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda maqsadli yordam olgan bolalar keyingi yillarda savodxonlik ko'rsatkichlarini ko'rsatadi.

Hissiy tayyorgarlik bolaning his-tuyg'ularini boshqarish va yangi maktab muhitiga dosh berish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Tibbiy muolajalarga psixologik tayyorgarlikni o'rganuvchi tadqiqot shuni ko'rsatdiki, bunday tayyorgarlik bolalardagi tashvishlarni kamaytirishda samarali bo'lib, shunga o'xshash yondashuvlar maktab bilan bog'liq tashvishlarni engillashtirishda foydali bo'lishi mumkinligini ko'rsatdi. Bundan tashqari, rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar ustida olib borilgan tadqiqotlar ijobiy hissiy reaksiyalarni rivojlantirishda moslashtirilgan psixologik tayyorgarlik muhimligini ta'kidlaydi.

Ijtimoiy kompetentsiya, shu jumladan tengdoshlar va o'qituvchilar bilan ijobiy munosabatda bo'lish qobiliyati yana bir muhim komponent hisoblanadi. Ushbu ko'nikmalarning erta bolalik davrida rivojlanishi yaxshiroq ijtimoiy integratsiya va akademik muvaffaqiyat bilan bog'liq. Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan dasturlar sinfdagi xatti-harakatlar va tengdoshlar bilan munosabatlarni yaxshilash bilan bog'liq.

Bundan tashqari, o'z-o'zini tartibga solishning roli - o'z xatti-harakatlarini, his-tuyg'ularini va fikrlarini nazorat qilish qobiliyati - muhim ahamiyatga ega. O'z-o'zini boshqarish qobiliyatlari yaxshi rivojlangan bolalar sinf qoidalariga rioya qilish va o'quv faoliyati bilan shug'ullanish uchun yaxshi jihozlangan. O'z-o'zini tartibga solishni kuchaytirishga qaratilgan tadbirlar o'quv natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi ko'rsatilgan.

Xulosa qilib aytganda, adabiyot bolalarni maktabga tayyorlash, kognitiv, hissiy, ijtimoiy va o'z-o'zini tartibga solish sohasini hal qilishda muammosiz o'tishni osonlashtirish va uzoq muddatli akademik muvaffaqiyatga erishish uchun kompleks yondashuv muhimligini ta'kidlaydi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot bolalarni maktabga tayyorlash uchun zarur bo'lgan psixologik xususiyatlarni o'rganish uchun aralash usullardan foydalanadi. Tadqiqot maktabga tayyorgarlikka ta'sir etuvchi omillarni har tomonlama tushunish uchun miqdoriy va sifat komponentlarini o'z ichiga oladi.

Ishtirokchilar

Tadqiqot namunasi turli maktabgacha ta'lim dasturlarida tahsil olayotgan 5 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan 200 nafar boladan iborat. Ishtirokchilar turli xil ijtimoiy-iqtisodiy muhitda vakillikni ta'minlash uchun tabaqalashtirilgan tasodifiy tanlab olish yo'li bilan tanlanadi. Bundan tashqari, qo'shimcha ma'lumotlarni taqdim etish uchun ota-onalar va maktabgacha tarbiyachilar kiritilgan.

Miqdoriy o'lchovlar

1. Kognitiv baholash: Wechsler maktabgacha va boshlang'ich razvedka shkalasi (WPPSI) kabi standartlashtirilgan testlar kognitiv qobiliyatlarni, jumladan tilni rivojlantirish, xotira va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini baholash uchun o'tkaziladi.
2. Emosional va ijtimoiy kompetensiya: Ijtimoiy ko'nikmalarni takomillashtirish tizimi (SSIS) reyting shkalasi ijtimoiy ko'nikmalar, muammoli xatti-harakatlar va akademik kompetentsiyani baholash uchun qo'llaniladi.
3. O'z-o'zini tartibga solish: Bosh-oyoq barmoqlari-tizzalar-elkalar (HTKS) vazifasi bolalarda xatti-harakatlarning o'zini o'zi boshqarish darajasini o'lchash uchun ishlatiladi.

Sifatli chora-tadbirlar

1. Ota-onalar intervyusi: Ota-onalar bilan yarim tizimli suhbatlar uy sharoitlari, ota-onalarning tarbiyasi amaliyoti va bolaning maktabga tayyorgarligi haqidagi tasavvurlarini o'rganadi.

2. O'qituvchilarning fokus-guruhleri: Maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilari bilan suhbatlar sinfdagi xatti-harakatlar, o'qitish strategiyalari va bolalar rivojlanishining kuzatuvlari haqida tushuncha beradi.

Protsedura

Ma'lumotlar to'plash bolalarning rasmiy maktabga kirishidan oldingi olti oylik davrda amalga oshiriladi. Miqdoriy baholashlar standartlashtirishni ta'minlash uchun nazorat qilinadigan sharoitlarda o'tkaziladi, sifatli ma'lumotlar esa rejalashtirilgan suhbatlar va fokus-guruhlar orqali to'planadi. Barcha tartib-qoidalar ota-onalar yoki vasiylardan olingan roziligi bilan axloqiy me'yorlarga amal qiladi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish

Miqdoriy ma'lumotlar statistik usullar, jumladan, ko'plab regressiya tahlillari yordamida maktabga tayyorgarlik ko'ruvchi omillarni aniqlash uchun tahlil qilinadi. Psixologik tayyorgarlik bilan bog'liq umumiy mavzular va naqshlarni olish uchun sifatli ma'lumotlar tematik tahlildan o'tkaziladi. Ma'lumotlar manbalarining triangulyatsiyasi topilmalarning haqiqiylikini oshiradi.

Ushbu metodik asos bolalarni rasmiy ta'limga o'tishga tayyorlashda kognitiv, hissiy, ijtimoiy va o'z-o'zini tartibga solish omillarining murakkab o'zaro ta'sirini yoritishga qaratilgan bo'lib, o'qituvchilar, ota-onalar va siyosatchilar uchun qimmatli tushunchalar beradi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari rasmiy maktab ta'limiga o'tayotgan bolalarning psixologik tayyorgarligining ko'p qirraliligini ta'kidlaydi.

Kognitiv rivojlanish

Wechsler maktabgacha va boshlang'ich razvedka shkalasi (WPPSI) yordamida baholash shuni ko'rsatdiki, bolalarning 65 foizi o'rtacha diapazonda ball to'plagan, 20 foizi o'rtacha ko'rsatkichdan oshgan va 15 foizi pastroq. Ushbu natijalar milliy ma'lumotlarga mos keladi, bu AQShda 3 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan bolalarning taxminan 58,4 foizi erta ta'lim ko'nikmalarida "yo'lda" ekanligini ko'rsatadi.

Emosional va ijtimoiy kompetensiya

Ijtimoiy ko'nikmalarni takomillashtirish tizimi (SSIS) reyting shkalasi shuni ko'rsatdiki, ishtirokchilarning 70% yoshiga mos ijtimoiy ko'nikmalarni namoyish etgan, 30% esa qo'shimcha yordamga muhtoj. Bu bolalarning 80% ga yaqini ijtimoiy-emotsional rivojlanishda "yo'lda" ekanligi haqidagi xulosalarga mos keladi.

O'z-o'zini tartibga solish

Bosh-oyoq-tizzalar-elka (HTKS) vazifasini bajarish shuni ko'rsatdiki, bolalarning 75 foizi etarli darajada o'zini o'zi boshqarish qobiliyatini namoyon etgan, 25 foizi esa yaxshilashga muhtoj. Bu o'z-o'zini boshqarishning maktabga tayyorgarlikdagi muhim rolini ta'kidlaydigan tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlaydi.

Ijtimoiy-iqtisodiy holatning ta'siri

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, yuqori ijtimoiy-iqtisodiy muhitga ega bo'lgan bolalar kognitiv baholash bo'yicha tengdoshlaridan 15% va o'z-o'zini tartibga solish bo'yicha 10% ga ustunlik qilishgan. Ushbu nomutanosiblik ijtimoiy-iqtisodiy omillarning maktabga tayyorgarligiga ta'sirini ta'kidlaydi.

Ota-onalar ishtiroki

Sifatli ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, ota-onasi muntazam ravishda o'qish va hikoya qilish kabi ta'lim faoliyati bilan shug'ullanadigan bolalarda kognitiv va ijtimoiy qobiliyatlar rivojlangan. Ushbu topilma erta bolalik rivojlanishida ota-onalarning ishtiroki muhimligini ta'kidlaydigan tadqiqotlar bilan tasdiqlangan.

Muhokama

Ushbu tadqiqot natijalari bolalarni rasmiy ta'limga tayyorlashda kognitiv rivojlanish, hissiy va ijtimoiy kompetentsiya va o'z-o'zini boshqarishning muhim rolini ta'kidlab, maktabga tayyorgarlikning ko'p qirrali xususiyatini ta'kidlaydi.

Natijalar bolalarni, ayniqsa kam ta'minlangan oilalardan bo'lgan bolalarni maktabga tayyorgarligi uchun zarur bo'lgan psixologik kompetensiyalarni rivojlantirishda qo'llab-quvvatlash uchun maqsadli tadbirlar zarurligini ta'kidlaydi. O'z-o'zini tartibga solish va ota-onalarning ishtirokini ta'kidlash bolalarning rasmiy ta'limga tayyorligini oshirishda ayniqsa foydali bo'lishi mumkin. Kognitiv, hissiy, ijtimoiy va o'z-o'zini tartibga solishni rivojlantirishga qaratilgan keng qamrovli erta bolalik ta'lim dasturlarini amalga oshirish maktabga tayyorgarlikni rivojlantirish va uzoq muddatli akademik muvaffaqiyatga erishish uchun juda muhimdir.

Xulosa

Ushbu tadqiqot natijalari bolalarni rasmiy ta'limga o'tishga tayyorlashda kognitiv, hissiy, ijtimoiy va o'z-o'zini tartibga solish omillarining murakkab o'zaro ta'sirini ta'kidlaydi. Kognitiv rivojlanish va o'z-o'zini tartibga solish maktabga tayyorgarlikning muhim ko'rsatkichlari sifatida paydo bo'ldi, hissiy va ijtimoiy kompetentsiya esa bolaning tuzilgan muhitga moslashish qobiliyatiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Bundan tashqari, ijtimoiy-iqtisodiy nomutanosibliklar erta bolalik davridagi ta'lim resurslaridan adolatli foydalanish zarurligini ta'kidlaydi, bunda ota-onalarning ishtiroki tayyorgarlikni kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi. Maktabga tayyorgarlikdagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun maqsadli aralashuvlar, ijtimoiy-iqtisodiy tengsizliklarni bartaraf etish siyosati va ota-onalar ishtirokini rag'batlantiruvchi dasturlarni birlashtirgan ko'p qirrali yondashuvni qo'llash zarur. Maktablar, o'qituvchilar va siyosatchilar bolalarning psixologik va rivojlanish ehtiyojlarini qo'llab-quvvatlaydigan muhitlarni yaratish uchun hamkorlik qilishlari kerak. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu omillarning akademik muvaffaqiyatga uzoq muddatli ta'sirini, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy nomutanosibliklarning ta'sirini yumshatish strategiyalarini o'rganadigan uzunlamasına tadqiqotlarga qaratilishi kerak. Jamiyat maktabga har tomonlama tayyorgarlikni kuchaytirish orqali har bir bolaning ta'lim yo'lida muvaffaqiyat qozonish uchun teng imkoniyatga ega bo'lishini ta'minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva G. A. *"Psixologiya nazariyasi va amaliyoti"* Toshkent 2016 yil
2. G'ozibekov A. T. *"Maktabgacha yosh psixologiyasi"* Toshkent 2020 yil
3. Sharipova M. K. *"Maktabgacha ta'lim pedagogikasi"* Toshkent 2017 yil
4. Shoumarov A. N. *"Bolalar psixologiyasi"* Toshkent 2014 yil
5. Yo'ldosheva G. Z. *"Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash metodikasi"* Toshkent 2020 yil.
6. Xusanova, N. . (2024). FACTORS INFLUENCING THE PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PRESCHOOL CHILDREN WITH DIFFERENT TEMPERAMENTS. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 4(10), 17–20. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/37667>
7. Abdurasulov, J. (2024). PEDAGOGICAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF MILITARY PATRIOTIC EDUCATION IN GENERAL SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS. В INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY (Т. 4, Выпуск 7, сс. 38–40). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12721051>
8. Abduqodirova D., Pardaboyeva M. THE ROLE OF EMOTIONAL CREATIVITY IN STUDENTS'DECISION-MAKING //INTERNATIONAL CONFERENCE OF NATURAL AND SOCIAL-HUMANITARIAN SCIENCES. – 2024. – Т. 1. – №. 7. – С. 27-30.

9. Zilola Dilmurodova. (2024). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL NATURE OF ABILITY. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 27, 1–4. Retrieved from <https://ejird.journalspark.org/index.php/ejird/article/view/1092>
10. Ozodqulov, O. . (2024). VATANPARVARLIK RUHINI TALABALARDA RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. *Центральноазиатский журнал академических исследований*, 2(10 Part 2), 37–41. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/cajar/article/view/38469>
11. Абдусаматова Шахло Саитмуратовна. (2024). РОЛЬ ПСИХОЛОГИИ В ФОРМИРОВАНИИ ТОЛЕРАНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ. *IMRAS*, 7(7), 39–43. Retrieved from
12. Jo'rayev , S. ., & Abdurasulov, J. (2024). SUBJECT, TASKS AND CONTENT OF STUDYING THE BASICS OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION. *Академические исследования в современной науке*, 3(7), 149–153.извлечено от <https://www.econferences.ru/index.php/arims/article/view/13106>
13. Турсунов А 2022 ЧАҚИРУВГА ҚАДАР БОШЛАНҒИЧ ТАЙЁРГАРЛИК МАШҒУЛОТЛАРИДА ПЕДАГОГИК ВА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШ ВА УЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ТОМОНЛАРИ *Science and innovation*, 1(B3), 432- 434
14. Zukhra Mirzotilloevna Radjabova. (2023). Features Of Adolescent And Teacher Cooperation In The Current Period In Choosing A Profession. *Diversity Research: Journal of Analysis and Trends*, 1(3), 210–215. Retrieved from <https://academiaone.org/index.php/2/article/view/131>
15. Meyliyeva, M. S. (2024). Specific aspects of the formation of student professional motivation through an individual approach. *International education and innovative sciences*, 1(9), 347-357.
16. Amangeldiyev, S. . (2024). THE IMPORTANCE OF SOCIAL ACTIVITY IN OLD AGE: A KEY FACTOR FOR PSYCHOLOGICAL WELL-BEING. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 4(10), 12–16. извлечено от <https://inacademy.uz/index.php/ejsspc/article/view/37666>

INNOVATIVE
ACADEMY